

JAROSLAV LUDVÍKOVSKÝ

Antika, Čechy a evropská tradice

K vydání připravila, poznámky a vysvětlivky pořídila
a úvodní studii napsala Jana Nechutová

FILOZOFICKÁ FAKULTA MASARYKOVY UNIVERZITY
BRNO 2002

tak zároveň humanistický odkaz Komenského a Balbínův, v němž jsme sledovali kládnu a jednotící složku barokní paralely Šaldovy.

1945 (přív. 1942), bibl. č. 180.

Několik ohlasů vergiliovské legendy v starší české literatuře

1.

Patří již k osudu velkých lidí, že se kolem jejich jména vytvoří drvice či později legenda, ale není mnoho historických osobností, u kterých se tento osud naplnil tak vrchovatě jako ve středověké u Vergilia. Pohanský oslavovatel římské moci a rodu Augustova, jehož povýšili církevní otcové na proroka Kristova a jehož si největší křesťanský básník zvolil za průvodce na pouť za duchovním ideálem, odchovanec epikureismu a stoicismu, jenž žije od 12. do 16. století v evropských literaturách jako čaroděj se všemi přívlastky středověké romantiky; konečně člověk nazývaný přáteli „anima candida“, jehož jméno bylo přesto uvedeno v choullostivý poměr k ženě v pikantní burlesce – to vše věru postačí, aby byla vergiliovská legenda zájmovým kulturněhistorickým a literárním problémem. Základní spis o našem tématě, Dom. Comparettiho „Virgilio nel medio evo“,¹ je zároveň vynikajícím příspěvkem k psychologii středověku a k srovnávacím dějinám západoevropských literatur.

Comparetti znamená i pro tuto naši práci tolik, že je třeba se zmínit několika slovy o jeho metodě. Rozdělí své dílo na dvě části. V první pojednává o Vergiliově v starověké a středověké tradici *literární*, v druhé o *lidové* legendě vergiliovské. Do literární tradice zahrnuje Comparetti Vergiliovu obdivovatele, napodobitele, vykladače a životopisce. Ovšem již tu se sledujeme krok za krokem se životopisnými anekdotami a prvky legendárními, ale nikdy za nimi zcela nemizí historická osobnost a dílo básníkovy. Nejznámější kapitolou této literární tradice je asi Vergilius jako prorok Kristův a jako Dantův průvodce podsvětím. A při výkladu obou těchto zjevů lze vyjít koneckonců bez neshází z básnického odkazu Vergiliova, ze IV. („mesianské“) eklogy a ze VI. zpěvu Aeneidy (cesta Aeneova do podsvětí).

Z této literární tradice vykládá Comparetti všechny ony složky vergiliovské legendy, kde Vergilius vystupuje jako kouzelník. Čaroděj Vergilius je podle mínění Comparettiho vytvořenem lidové fantazie. Tato představa prý vznikla asi ve XII. století v Neapoli, v kraji, který Vergilius nad jiné miloval a kde byl podle svého přání pohřben. Vznikla v prostředí, jež bylo vzdáleno jakéhokoli zájmu literárního a teprve prý od cizinců, kteří koncem XII. století navštívili Neapol,² byla přenesena do literatury a tam se pak rozbuřila mnohovrstvným životem.

Proti tomuto výkladu italského učenice se namítalo, že jeho rozlišování literární tradice a lidové legendy je pro středověk málo vhodné, a staly se pokusy odvodit i pověst o Vergiliově magii z pramenů literárních.³ Ukazovalo se při tom na VIII. eklogu, v níž Vergilius líčí (po vzoru Theokritově), jak opuštěná dívka si vynutí kouzly návrat milencův. Nebo na zprávu životopisu Suetoniova-Donatova, 14 (25):

¹ Domenico Comparetti, Virgilio nel medio evo, 2. v. ve Florencii r. 1896. Existuje též německy a anglický překlad.

² Konrád z Querfurtu, kancléř jindřicha VI. a později biskup v Hildesheimu, a Gervasius z Tiberury, autor díla „Otta imperialis“ věnovaného císaři Otovi IV.

³ Příslušnou literaturu uvádí sám Comparetti (citujeme vždy 2. vydání), díl II, str. 22.

inter cetera studia (Vergilius) medicinae quoque ac maxime mathematicae operam dedit.⁴ Od „matematiky“ nebylo ve středověku k magii daleko, jak ukazuje případ papeže Silvestra II. (Gerberta, byl papežem r. 999–1003) a Alberta Magna (1193 až 1280), kteří za své vyšší vzdělání ve vědách přírodních pykali tím, že byli po smrti pokládáni za čaroděje a spojence dáblův.⁵ Dále mohla tu působit stará, již antická představa o zvláštní učenosti, ba vševedoucnosti básníka Aeneidy, známé hádání budoucnosti z nahodile otevřené stránky díla Vergiliova (sortes Vergilianae) a snad i nepatrná okolnost, že se básníkův otec jmenoval podle staré tradice Magus nebo matka Magia. Takových opěrných bodů pro vznik představy Vergilia-čaroděje bylo možno uvést ze starověké i křesťanské literární tradice ještě víc, ale naproti tomu stojí fakt, který Comparetti přesvědčivě doložil, že má legenda o Vergiliové magii ve svých počátcích nápadně hojně vztahy k Neapoli, k hrobu Vergiliovu a k jiným neapolským památkám, jež lidé spojoval s jmenem ochránce města Vergilia, a tato okolnost činí vskutku pravděpodobným Comparettiovo mínění, že legenda o Vergiliově čaroději měla počátek v místní lidové pověsti. Tato lidová pověst nebyla by ovšem vznikla a nebyla by se především tak rychle rozšířila, kdyby nebyla mnohonásob připravena představou, která se vytvořila o Vergiliovi v tradici literární. Toho je si i Comparetti vědom, a tak běží mezi ním a jeho odpůrci spíše o spor v pojmu „lidový“ a „literární“.⁶ Metodicky Comparettiova teze věci nepochybně prospěla, jak ukázal zdar jeho díla.

Tolik snad stačí úvodem. S obsahem vergiliovské legendy se seznámíme postupně, probírajíce její ohlasy v starší české literatuře. A seznámíme se s ní přitom ve všech podstatných rysech. To třeba předem připomenouti proto, že Comparetti, jenž si svědomitě všimá ohlasů vergiliovské legendy i v písemnictví malých národů evropských, cituje z naší a vůbec ze slovanských literatur jen kroniku Kosmova (1137, pozn. 1) a jinde (II 174, pozn. 2) vyslovuje domněnku, že jediná lidová kniha, jež mohla seznámiti rozličné slovanské národy s čarodějem Vergilem, byla kniha „o sedmi mudrcích“.⁷ Ukážeme, že aspoň u Čechů tomu bylo jinak, třebaš ovšem k samostatnému pojetí této látky (pokud lze vůbec mluvit při motivech tohoto druhu o původnosti) v naší literatuře nedošlo. Jde vskutku jen o ohlasy, ale snad i ty zaslouží, aby na ně bylo upozorněno.⁸

4 Die Vite Vergilianae, vyd. E. Diehl, Kleine Texte č. 72, Bonn 1911.

5 K ním přiřadilo 16. století Cornelia Agrippa a Theofrasta Paracelsa. Zřetěněním romantických představ o učení magovi se stal nakonec, jak známo, doktor Faust. Se všemi legendami o čarodějství vynikajících osob minulosti zúčtoval G. Naudé v zajímavém díle „L'apologie pour les grands hommes faussement soupçonnés de magie“, vydaném v Paříži 1625.

6 Comparetti II, 21n., 45 aj.

7 To nebudíž chápáno jako výřka. Slovanské překlady „Sedmi mudrců“ vzal Comparetti na vědomí i hned, jakmile o nich napsal Murko práci, kterou budeme ještě citovati.

8 V české literatuře psal o našem tématě, a to zcela stručně podle Comparettiovo, Tm. Hrubý v článku „Čarodějný Vergil ve středověku“, Zlatá Praha, 1884, a opakoval tento výklad v knize „Ze života básníků antických“, Moravská bibliot. XXXI, Velké Meziříčí 1888.

II.

Kdybychom chtěli sledovati vliv Vergiliova básnického díla na naše písemnictví předhumanistické, naši bychom první a patrně nejvýznamnější doklad v Kosmově České kronice, psané arci latinsky, ale právem kladené na počátek našeho národního písemnictví.⁹ Ale jak jsme již naznačili, je náš úkol jiný. Nebudeme sledovati reminiscenci na literární odkaz Vergiliův, nýbrž půjdeme jen po stopách Vergilia křesťanského a vergiliovské legendy. Než i pak bude našim prvním svědkem již *Kosmas*, a to právě ono místo jeho Kroniky, jež cituje Comparetti na uv. m., vykládáje o populárnosti křesťanské interpretace IV. eklogy a o Vergiliově spojení se Sibyllou. Ve 4. kap. 1. knihy snaží se totiž Kosmas dodatí víry svému vypravování o věštkyni Libuši mimo jiné příkladem Sibylly, která římskému národu předpověděla budoucí osudy, a při tom poznamenává: quae etiam, si fas est credere, de Christo vaticinata est, sicut quidam doctor in sermone suae praedicationis versus Virgilio ex persona Sibyllae de adventu domini compositos introducit.

Verši Vergiliovými v nichž prý tlumočil Sibyllino proroctví o Kristu, rozumí se proslulé místo IV. eklogy (vv. 4–10)

Ultima Cumaei venit iam carminis aetas:
magnus ab integro saeculorum nascitur ordo.
Iam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna,
Iam nova progenies caelo demittitur alto.

Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
desinet ac toto surget gens aurea mundo,
casta fave Lucina: tuus iam regnat Apollo.

A rozumí se jimi vůbec celá ta mesiánsky sládná oslava dítěte, s jehož příchodem na svět se má lidstvu vrátiti zlatý věk.¹⁰ Kosmův „doctor quidam“ může býti církevní historik Eusebius nebo sv. Augustin, nejstarší naši svědkové křesťanského výkladu citovaných veršů,¹¹ ale stejně tak i některý pozdější spisovatel (kazatel).

Není-li ani dnes shody mezi vědci o tom, do jaké míry souvisí básně Vergiliova se židovským mesianismem a na které dítě se vztahuje, jaký div, že církevní otcové spářovali, vedení zápalen víry, v největším římském poetovi proroka Kristova. Pro osud Vergiliův ve středověku měla tato okolnost, jak známo, veliký význam. Společně se Sibyllou byl Vergilius přiřazen k starozákonním prorokům, kteří předpověděti přišli Kristovo, a to mu zjednálo privilegované postavení mezi pohanskými básníky.

⁹ O českých ohlasech se přitom nezmínil ani Slovenc. Zcela obecně je pojat též fejerton Jana Voborníka „Básník, věstec, čaroděj“ v *Národ. listech* ze dne 25. V. 1930. Jiné české práce nás se týkající připomeneme na příslušných místech.

¹⁰ Příslušnou literaturu uvádí Ant. Kolář, Kosmovy vztahy k antice, *Sporník filoz. fak. univ. Komenstského* 1925, str. 16 a n. Mezi všemi básnickými vzory Kosmovými stojí Vergilius na prvním místě počtem citací.

¹¹ Zda znal Kosmas IV. eklogy z vlastní čteny, o tom lze arci pochybovati právě na základě jeho slova. Činl tak ne bezdůvodně J. Vilikovsky, *Několik poznámek ke Kosmovi*, *Český čas. histor.* 34, str. 354.

¹² *Sov. literatura ve vydání Bretholzové* (1923) str. 13.

Sláva moudrosti a vševědoucnosti, již Vergília obdaril obdiv jeho starořímských kritiků, byla tak potvrzena a rozvíjena se dále v zabarvení křesťanském.

V úloze proroka Kristova vystupoval vedle Sibylly „vates Maro gentilium“ v středověkých hrách liturgických, zvláště vánočních.¹² S latinskými hrami se dostal Vergilius pravděpodobně i do našich chrámů. V zachovaných zlomcích českolatinšských her sice jeho jména, a tuším ani Sibyllina, nenalézáme, ale to mnoho neznamená; jsou to právě jen zlomky.¹³ Z liturgických her přejalo pak výtvarné umění s ostatními proroky vedle Sibylly tu a tam i Vergília a Sibylla sama bývá označována na obrazech citátem ze IV. eklogy.¹⁴ Nejznámější doklad pro to jsou Kumská Sibylla Michelangelova v kapli Sixtinské a Tburuská Sibylla Raffaellova v Sta Maria della Pace.

Toto mnohonásobné spojení Vergília se Sibyllou poskytuje nám příležitost, abychom si zde všimni českých ohlasů pověsti, v níž sice Vergilius sám není jmenován, ale kterou také Comparetti zaznamenává v souvislosti s křesťanským výkladem IV. eklogy.¹⁵ Je to stará legenda, rozšířená po Evropě nejvíce „Zlatou legendou“ Jakuba de Voragine, o založení slavného velechrámu Sta Maria d'Araceli na římském Kapitolu. Když se prý senát usnesl vzdávat císaři Augustovi božskou poctu, tu prý se radil císař se Sibyllou. Ta mu pak ukázala nebo otevřené a v něm Pannu (Márii) s dětátkem na rukou a při tom bylo sňůry slyšeti hlas: haec est ara filii Dei (nebo: coeli apod.). Augustus pak odmítl božské pocty a později byl na tom místě, kde se zjevení stalo, zbudován jmenovaný chrám.

V době Karla IV. byla tato legenda v Čechách dobře známa. Čteme o ní jednu delší a jednu kratší zmínku v latinské kronice Marignolově. K r. 752 od založení Říma poznamenává *Marignola*, že bylo viděti tři slunce a Oktavianu Augustovi že se objevila „puella crinibus dissoluta cum puero in sinistra spicas septem habens et in circuitu pro corona duodecim stellas, osendente Sibylla“. ¹⁶ K popularitě tohoto vypravování přispělo jistě ono místo *Legendy o sv. Kateřině* (vv. 1802n. Spina), kde sv. Kateřina zahání pohanské mistry příkladem ženy-Sibylly, jež

„v svém proroctví boha znala
a o něm prorokovala
řkúc: Vidiech v slunci stojice
pannu a syna kojicee
na ruce, ten krasen bieše... atd.

¹² Comparetti II, 90n.

¹³ Snad stojí za to zde zaznamenati, že podle zpráv y. prof. F. Žakavce předvedly někdy počátkem tohoto století školní děti v Nelahozevsi velkonoční hru, v níž vystupovala Sibylla a Vergilius, nebo aspoň byla o něm zmínka.

¹⁴ E. Mäle, *L'art religieux du XII. s. en France*, 1922, str. 142n. Ferd. Piper, *Mythologie der christl. Kunst*, Weimar 1847, I, 480, 498 aj.

¹⁵ Comparetti II, 95.

¹⁶ Kronika Marignolova, vyd. J. Emler, *Prameny dějin čes.* III, str. 519, srov. str. 588.

O císaři Augustovi a o „ara coeli“ tu zmínka není. Od vypravování Marignolova se liší též poněkud ona verze, kterou čteme u *Tomáše ze Štítného* v Knihách naučení křesťanského (Vtrátko str. 177r.). „I byla nějaká Sibylla prorokyně slovtúná; tu císař pozvav k sobě, tázal jíe, jest-li anebo bude-li kto mocnější než on, jemuž by se s poklonou modlíti měl? A ona ukázala jemu v slunci pannu, ana drží na ruce syna; i odvedla císaře ta Sibylla, aby nedal tak klaněti se sobě, řkúc: Tomu, jehož panna porodí, budúť se klaněti, tenť bude větší než ty.“¹⁷

Středověká učinnost, jež rozeznávala po příkladu římského starožitníka M. Terentia Varrona (citovaného Lactantiem Inst. div. I 6) deset, později dvanáct Sibyll, spojovala Vergília s ohledem na VI. zpěv *Aeneidy* a na IV. eklogy se Sibyllou Kumskou, a vystoupení před císařem Augustem přičítala Sibylle Tburuské, poslední Sibylle Varronové, vlastně většně bohyni uctívané v Tburu pod jménem Albunea. Někdy však v legendě aracoelské je jmenována právě vergiliovská Sibylla Kumská¹⁸ a naopak zase Tburuská Sibylla Raffaellova v St. Maria della Pace je označena slovy IV. eklogy, iam nova progenies, Jakub de Voragine píše v legendě aracoelské oboecně jen o Sibylle a stejně tak i naši autoři. Zato jsou rozlišeny tyto dvě Sibylly v českém textu z XV. stol., důležitém pro nás tím, že se v něm vyskytuje jméno Vergiliovo. Je to nezcela dokončený *rukopis pojednání o Sibyllách* chovaný v pražské univerzitní knihovně (sign. XVIII D 18, u Truhláře č. 148). U desáté Sibylly, Tburuské, je zmínka o většbě dané Augustovi: „Yvyšší tobě přijde, nedaj se sobě klaněti“. (Srovnej citát ze Štítného!) Větší význam má pro nás účel výklad o sedmé Sibylle, Kumské, který zde otiskujeme celý:

„Sibylla Cumana řečená Amalthaea neb Taraxandra neb Derieba, [v] Vlaších blíž Napuli vyšla; mnoho o příšti pána Kristovu pravila, jakoz píše Varro aneb Virgilius: Ze veliký narodí se od neporušitedlného (neb celého neb stálého) věku řád. Již se navrátí i panna, navrátí se i Saturnovo království (totíž časy pod nimi šťastně spravované neb dobré časy, kteréž se nyní Jupiterovi připsují, totiž nejdobrotivějšimu správci). Již nové vzplozene (neb urozenie) z nebo púšti se vysokého (pokolenie). Ty nyní majitelnu se naroditi dietěti, skrze kteréhož najprve opuštěn bude zavřzený lid a všemu světu povstane zlatý lid, čistá popřej Lucino, nebo tvouj již kraluje Apollo.“¹⁹

¹⁷ Sibylla ukazující císaři Augustovi Pannu Marii v nebesích je zobrazena na pěkné fresce ze sklonku XV. stol. ve Smládkovské kapli kutnohorského chrámu sv. Barbory. Srov. Jos. Braniš, *Dějiny středověkého umění v Čechách II*, 1893, str. 160, nebo od téhož spisovatele: *Chrám sv. Barbory*, Hora Kuná 1891, str. 118.

¹⁸ Doklady o tom F. Piper, *Mythologie der christl. Kunst I*, str. 487 a 490.

¹⁹ Přepis, který uveřejnil F. Menčík, *Česká proroctví*, Videa 1879, str. 30, je neúplný a hemží se chybnými. Menčík četl např. Taraxandská n. Taraxandra, což je jméno Sibylly, arci málo známé (v. Roscheniv Lexikon der gr. u. r. Mythologie s. v.). Od slov, že veliký... „je vše podáno chybně, neboť si Menčík neuvědomil, že je to překlad verš Vergiliovy. Rutkopisné „zlatý lid“, opraví na „zlatý věk“, neprávem, neboť je to doslovný překlad latinského „gens aurea“.

Jméno kumské Sibylly Amalthea pochází z Varrona, kdežto Deifeba je Deipho-be z VI. zpěvu Aeneidy. Protočiví samo není ovšem nic jiného než doslovný a neob-ratný překlad vv. 5–10 čtvrté eklogy, promištěný variantami překladu a glosami po-játými opisovačem nespávané do textu. Oddělili jsme tyto vložky obvyklými závorkami a tak jsme získali, nemylme-li se, nejstarší český – arci prosaický – překlad několika veršů Vergiliových. Je docela přirozené, že jsou to právě ony verše, jež způsobily Vergilioví ve středověku největší slávu.

Jsou-li všechny věci, o nichž byla dosud řeč, mnohonásob jinde doloženy, mů-žeme přece vytřežiti z naší literatury málo známý, ale dosti zajímavý doplněk k obra-zu křesťanského Vergilia. Máme na mysli jedno místo v řeči, kterou promlsl M. Jan Hus před univerzitním shromážděním dne 29. listopadu 1409. Vykládaje o mar-nosti statků pozemských praví Hus:²⁰

„Cur non ad nostram venit Virgilius memoriam? qui circa mortem suam quat-tor versus fecisse legitur, in quibus se graviter in compilando tres libros asserit la-borasse, scilicet librum de Bucolicis, in quo tradit artem pastoralis curae, librum de Georgicis, in quo tradit artem agriculturæ, et librum Aeneidos, in quo tradit artem militiæ. Attamen conquiritur, quod de toto illo labore nihil secum ad monum-entum portavit, quia nec de capris sive ovibus tam bene pastis portavit lac, nec de ag-ris tam bene cultis portavit segetes, nec de hostibus victis portavit spolia. Unde dixit:

Pastor, arator, eques, pavi, sevi, superavi
capras, rura, hostes, quaeque labore gravi.
De capris pastis, rure sato, hoste subacto
nec lac, nec segetes, nec spolia ulla tuli.

Haec omnia figurative locutus est Virgilius.“

Naivní výklad díla Vergiliova nesmí nás v této době překvapiti, sledáme se s ním ještě o dvě stě let později u Šimona Lomnického.

Čtyřverší citované zde Hussem se čte²¹ v několika rukopisech stol. XIII.–XVI. A Riese je pojal po příkladu starších vydavatelů do Latinské antologie (Anth. Lat. 11? c. 800, stov. Baehrens PLM, IV c. 194). V středověkých rukopisech bývají tyto verše označovány jako epitař Vergiliův. Ostatně se hlásí již svým obsahem za protějšek známého „Mantua me genuit“. Nelze s určitostí říci, že skladatel tohoto epitařu byl křesťan, ale jistě je, že v té souvislosti, v níž se epigram čte u Husa, jeví se „Virgilius“ jako mluvčí křesťanské askese. Na to jsme chtěli upozorniti tím spíše, že se Compa-retti, pokud víme, ani o čtyřverší samém nezmiňuje. Co se týče autora prozaického výkladu, musíme se zatím spokojiti poznámkou, že celé citované místo Husovo se čte s malými změnami stylistickými v rukopisné sbírce kázání univ. knihovny vrati-

²⁰ Citováno podle norimberského vydání spisů Husových z r. 1558, altera pars. Conciones sy-nodicae fol. XLl. Český překlad v Sebraných spisech M. J. H., vyd. V. Flajšhans, Spisy latín-ské I, str. 198.

²¹ Za poučení v té věci děkuji doc. Boh. Ryboví.

slavské z r. 1457.²² Dodejme jen ještě, že „optimus poetaarum Virgilius“ vystupuje jako autorita mravní vedle Alana a Anticlaudiana v Husově rekomendaci bakaláře Zdislava z r. 1404. Není však pochyby, že Hus znal Vergiliovu verše (Aen. X 467) jen z nějakého florilegia.

Ale je již třeba uzavřít kapitolu o křesťanském Vergilioví. Učiníme tak citátem z díla kalíšnického kněze Jana Česky, jenž byl v letech 1490–1500 vychovatelem sy-na Viléma z Pernštejna.²³ V jeho „Řečech a naučeních hlubokých mudrců“²⁴ děje se v kapitole 35 (O cmosti) zmínka o šestém zpěvu Aeneidy:

„Duše, když slyšena jest s těla, všechny nemoci, kterýchž v těle nabyla, s sebou nese a nenuož jich zbýti, leč Bohem uloženým čistěním, o kterémž gruntovně a ve-lebně Virgilius vypisuje v šestých knihách Eneidorum.“²⁵

Přímý pramen tohoto místa není znám, ale ozývá se z něho jakoby vzdálená ozvěna téhož ducha, z něhož vzešla Dantova božská komedie. Ostatně zbožňovatel Petrarkův Česká věděl o Vergilioví ještě leccos jiného, co nám již nepřipomene ani Danta ani Petrarky, jimž byla lidová legenda o Vergilioví cizí. Ale to již nepatří do této kapitoly.

III.

První díl svého spisu končí Comparatisti kapitolou o středověkém latinském ro-máně zvaném „*Dolopathos*“, který napsal na konci XII. stol. mnich Johannes ab Alta Sylva (fy. z kláštera Hauessele v Lotrinsku). Dolopathos, sicilský král a sou-časník císaře Augusta, pošle syna Lucinia na vychování do Říma k svému příteli, učenému básníku Virgilioví. Ten ho vychovává ve své škole sedm let a vzdělá ho v sedmi uměních, zvláště v astronomii. Zatím však králevicova matka zemře, Dolo-pathos se ožení znovu a povolá syna domů. Virgilius ví jako astrolog, že Luciniovi hrozí nebezpečení, a uloží mu, aby doma nepromluvil ani slova. Když Lucinius přijde na otcův dvůr, svádí ho macecha pod záminkou, že mu vrátí dar řeči, k hříšné lásce, a poněvaď jí nevyhoví, obviní ho, že ji chtěl učiniti násil. Lucinius má býti upálen, ale v poslední okamžik, když už otec (!) zapálil vlastní rukou hranici, objeví se mezi lidem jakýsi mudrc a vypravuje králi na výstrahu povídku. Dossáhne toho, že král popravu o den odloží. Jiní mudrci opakují totéž po dalších 6 dní, až nakonec přijde sám Virgilius, vypravuje též svou povídku a vyzve Lucinia, aby promluvil.

²² Uvedený rukopis (I F 685) obsahuje Sermones thesauri novi per quadragesimam. Naše místo odtud publikoval Jos. Klapper ve sbírce středověkých kazateckých příkladů, které *ne- jsou odlišná zřetelně*. Exempla aus Handschr. des Mittelalters, Sammlung mittelalt. Texte č. 2., Heidelberg 1911. Má tam č. 13. Druhý ze čtyř veršů ve vrátilavském rukopise chybí. (Podle dodatečného sdělení stát. a univ. knihovny ve Vratislavi není citované místo obsaženo v „Sermones thesauri novi“, nýbrž v „Sermones pro delincentis“, jež byly připsány později.)

²³ Jan Jakubec, Dějiny české literatury I: 1929, str. 562. Rozumí se samo sebou, že mi bylo dílo

²⁴ Jakubcovo vřbec bohatým zdrojem poučení a bibliografických informací v celé této práci.

²⁵ Na Českou mne upozornil K. Hrdina. Jemu také děkuji za opis tří míst z nejstaršího rukopis-ného textu Českova a za poučení o jeho pramenech.

²⁶ Plural „Aeneida“ se vyskytuje ve středověku často analogií podle „Bucolica“ a „Georgica“.

Upálena je potom macecha. Po smrti Dolopathové vládně Lucinius a stane se křesťanem. Mezi argumenty, jimiž je získán pro novou věru, je i IV. ekloga Vergiliova.

„Dolopathos“ jest jenom jednou z verzí povídky „o sedmi mudrcích“, látky to indického původu, ale rozšířené i v lidové literatuře evropských národů tak, jako asi žádná jiná povídka, vlastně sbírka novel toho druhu. Východní verze se nazývá jménem nejnoudejšího ze sedmi mudrců, vychovatelů princových, „Syntipas“ (pořečténé Sindibád), kdežto v západoevropské verzi zvané obyčejně „Historia septem sapientum“, nedělá se mezi mudrci rozdílu. „Dolopathos“ zaujímá zvláštní místo mezi verzemi, sedmi mudrců“ již tím, že známe jeho původce. Také pojetí Virgilia, jenž v „Dolopathu“ převzal místo filosofa Syntipy, není čistě „lidové“. Johannes ab Alta Syva cituje verše Vergiliovy a ví aspoň, kdy básník žil. Starou představu učného básníka si ovšem oživil bujnou romantickou fantasií, učinil z Virgilia středo-věkého učence, jenž zná nejen sedm svobodných umění, ale i čte z hvězd budoucnosti. Všechny své vědomosti chová v záračné malé knížce. Zkrátka od tohoto Virgilia není k Virgiliovi-kouzelníku nijak daleko, třebaš oceňujeme důvody, které přiměly Comparetho, aby pojál „Dolopatha“ ještě do tradice literární.

Do češtiny „Dolopathos“ přeložen nebyl. V latinském originále byl však u nás hojně čten. Svédčí o tom okolnost jisté pozoruhodná, že ze šesti rukopisů známých na evropském kontinentě je celá polovina původu českého. Vydavatel „Dolopatha“ Hilka nazývá ony tři rukopisy „skupinou česko-moravskou“²⁶

Jako skutečný čaroděj vystupuje Vergilius v anonymní západoevropské Historii sedmi mudrců, o níž byla již řeč. Není tu však vychovatelem princovým, nýbrž vypravuje o něm macecha jednu ze svých povídek (pátou), jimiž pořídá výstrážné příklady sedmi mudrců. Obsah této povídky je ve stručnosti asi takový:

Za císaře Oktaviana žil v Římě kouzelník Virgilius. Na žádost Římanů vystavěl věž a na jejím vrcholu postavil kolem dókoloa kamenné sochy zobrazující jednotlivé římské provincie. Každá socha měla v ruce zvonček. Uprostřed stála socha se zlatým jablkem v ruce (tj. socha bohyně Romy). Jakmile se některá část říše chystala ke vzpouře, zazvonila příslušná socha, otočila se kolem své osy a Římané pak snadno vzpouru v zárodku potlačili.²⁷ Dále zhotovil Virgilius pro dobro lidu římského sloup s věčným ohněm a lázní s teplotou i studenou vodou. Nad tím vším stála socha s výstražným nápisem. Jednou však nějaký ziskuchtivý clericus²⁸ porazil sochu, doufaje, že poň ní najde poklad, a voda i oheň hned zmizely. Také ona ochranná věž byla

²⁶ Historia septem sapientum II. Johannis de Alta Syva Dolopathos sive de rege et septem sapientibus. Herausg. v. Altonis Hilka, Heidelberg 1913. První z uvedených rkp. má univ. knihovna v Praze (z poč. XV. stol.), druhý svatovítská kapitula (z 1. pol. XV. stol.), třetí je v národní knihovně vídeňské, ale psal jej český mnich kartusianského kláštera v Králově Poli u Brna r. 1459/60.

²⁷ To je jen jedna z verzí vypravování o tzv. sabatio Romae. Tento motiv existoval již dříve, než byl spojen s Vergiliem, ale podle Comparetho (II, 76) je to první legenda, v níž působnost Virgilia-čaroděje byla přenesena z Neapole do Říma. K této věci se ještě vrátíme.

²⁸ Clericus znamená ve středověku vzdělaného člověka vůbec a překládá se v staré češtině „žák“.

zničena lakotou, a to samého císaře Oktaviana. Přišli do Říma nepřátelští rytíři, a zakopavše u každé ze čtyř městských bran zlatý poklad, představili se císaři jako vykladači snů a hledači pokladů. Císař se dal oklamati, a když objevili čtyřikrát po sobě zlato, které ovšem sami zakopali, dovolil jim nakonec, aby hledali i pod věží se sochami. Věž se zřítíla a Římané potrestali lakotného císaře tím, že mu nalili do hr-dla rozlavené zlato a za živa ho zakopali.

Ze všech povídek o Virgiliovi-kouzelníku čte se tato v českém znění nejčastěji. Především byla pojata s jinými povídkami „sedmi mudrců“ do většího latinských rukopisů prosulé sbírky „Gesta Romanorum“. Je i v staročeských Gestech, přeložených z latiny v 2. polovici XIV. stol.²⁹ Kdy byla uvedena „Historia“ do češtiny sá-mostatně, nevíme. Tiskem vyšla v Plzni r. 1502 (?) pod názvem „*Kronika sedmi mudrcuov*“, druhé známé vydání vyšlo v Praze r. 1590.³⁰

Staročeská Gesta i Kronika sedmi mudrců podávají celkem touž verzi naší povídky. V Gestech je vypravování stručnější a vystupují v něm tři nepřátelští rytíři, kdežto v Kronice čtyři. Zajímavá je myšlenková shoda mezi vystrahou, kterou vyvozuje z toho příběhu císařovna, a mezi duchovním výkladem Gest. Poněvadž Gesta nevyšla tiskem, byla to především Kronika, v níž naši předkové XVI. stol. čtli o mistru Virgiliovi, „kterýžto všichni jiné mistry v černém umění i všelijakém jiném převyšovše.“

Jinou verzi tohoto vypravování čteme u *Simona Lomnického z Budče* v traktátu „Tobolka zlatá aneb lakomá žádost peněz nezasycená“, psaném r. 1615. Čte se na konci v dodatku a má název „O čarodějním zrcadle a slaupt“. Úkol oné věže se sochami má zde totiž kouzelné zrcadlo, v němž je možno viděti vše, co se kde děje. Místo rytířů jsou od nepřátelského krále (v „Kronice“ je řeč o 3 kráľích) posláni do města dva studenti. Místo o Oktavianovi mluví se jen o pánu nejménovaného města. Když studenti podkopali sloup, na němž zrcadlo stálo, a zrcadlo se rozbito, přišli nepřátelé, zajali „pána“ a nalili mu zlata do hrdla říkouce: „Zlata si žízniš, zlato př!“

Pokud jsme mohli zjistiti, je toto vypravování Lomnického nejbližší oné verzi Knihy o sedmi mudrcích, jejíž výtah pojál v 1. pol. XIV. stol. Joannes Junior do náboženského spisu *Scala caeli*.³¹ neboť i tam se mluví obecně o jednom městě, o zrcadle na sloupu a nepřátelský král posílá do města „aliquot clericos“. Ve francouzském zpracování „Roman des sept sages“ je sice též užito místo věže se sochami orientálního motivu kouzelného zrcadla, ale je řeč o Římě a o rytířích.³² Jak se do-

²⁹ Staročeská Gesta Romanorum, vydal J. V. Novák ve Sbírce pramenův 1, 2, 2. Praha 1895, povídka č. 78.

³⁰ O „Kronice“ a ostarině českých i slovanických zpracováních této látky pojednal M. Murko ve spise: Die Geschichte von den sieben Weisen bei den Slaven, Sitzungsber. d. Akad. d. Wiss., Wien 1890, 122. Band, X. Abhandl. Podle Murka je pořízen staročeský překlad z první *latinské* Inkunabule tiskné v Kolíně n. R. r. 1473. První vydání „Kroniky“ z r. 1502 (?) je nyní v Musejní knihovně v Praze.

³¹ Toto znění oriškl K. Goedeke, Orient u. Occident, 3, 385n.

³² Comparetho, II, 84n., pokládá motiv kouzelného zrcadla v pověsti o salvatio Romae za pozdější než věž s obrázky, ale o latinské „Historii“ tvrdí (str. 70, pozn. 2), že je pouhou redukcí fran-

stal Lomnický k verzí objevené Goedeckem v Scala caeli, nepodařilo se nám zjistit, ³³ je třeba ostaně dodat, že i od ní se Lomnický v leccems odchyluje. Tak v Goedeckově verzí zabíjí krále jeho vlastní poddaní, u Lomnického „páná“ usmrtí nepřátelé.

„Tobolka zlatá“ byla přeříděna r. 1791 F. J. Tomson, jenž neopomněl připojit k vypravování o kouzelném zrcadle pod čarou osvětskou poznámku pro lidové čtenáře: „Wymysleek“.

Než ani tu se nekončí osudy naší povídky v české lidové literatuře. Syn V. M. Kraméria Václav Rodomil Kramérius vydal u A. J. Landtrase v Jindř. Hradci „Pamětnou historii o sedmi mudrcích“. Jak ukázal Murko, v citov. díle str. 25n., není to úprava staročeského překladu, nýbrž moderního německého, jenž vyšel v tomtéž nakladatelství. Kdy vyšla tato „Pamětná historie“ poprvé, není známo. Pražská univerzita knihovna má vydání z r. 1860, tištěné Švabachem. A tam ještě čteme na str. 55 o císaři Oktáviovi (sic!) a mudrci jednom, jenž „nazván Virgili“.

Je zajímavé si všimnouti, že jméno Vergiliovo poutáčilo již italské zpracování Románu o sedmi mudrcích z XVI. století. Comparetti II, 155 to uvádí v souvislosti s humanistickým studiem klasiků. U nás teprve páté vydání Kramériovy „Pamětné historie“, opatřené ostaně již titulem „Pohádka o sedmi mudrcích“ a tištěné latinou (vyšlo podle Murkova dohadu asi r. 1888) mluví obeeň jen o „císaři“ a o „jednom mudrci“. Tentokrát se patrně již vydávatel obával, aby mu nějaká gymnazista nebo vůbec kritičtější čtenář neprotestoval proti takové římské historii. Však žili zástupci této povídky kouzelník Virgilius v našem lidu dlouho dost, právě půl tisíciletí! ³⁴

IV.

Zmínili jsme se v předešlé kapitole o tom, že povídka o Vergiliovi ze „Sedmi mudrců“ byla pojata do Gest. V staročeských *Gestech Romanorum* vydaných J. V. Novákem má ona povídka číslo 78. Dodáme k tomu nyní, že čaroděj Vergilius vystupuje mimo to ještě ve čtyřech jiných číslech našich Gest. ³⁵

couzského „Románu“. V tom je arci spor, jenž unikl Comparettimu tím, že podání latinské „Historie“, pokud vidím, vůbec nezaznamenal.

³³ Z toho, že u Lomnického následuje „duchovní vyklad“, mohli bychom se domnívat, že převzal svou povídku z Gest, třebaš neznáme vydání Gest, v nichž by se vyskytovala verze se zrcadlem. Ale pokud Lomnický uvádí příklady z Gest, cituje vždy číslo kapitoly shodující se s číslem varjaty, vydané H. Oesterleyem (*Gesta Romanorum*, Berlin 1872). Do té „Historia septem sapientum“ nebyla pojata. Ani anonymní *Magnum speculum exemplorum*, Rosati-um sermionum practicebilitium, *Discipuli exempla* a jiné sbírky, z nichž Lomnický bral mnavolámé příklady, neposkytly nám poučení.

³⁴ Dramatická „Komedia o sedmi mudrcích“, vydaná v Prostějově r. 1558, je neověstná. V samostatném českém zpracování „Historie“, o němž píše Murko, str. 27–70, povídka o Vergiliovi obsažena není. Příležitostně zde poznamenáváme, že má bratislavská univ. knihovna 2. vydání této knihy (Mrawna Kronyka o sedmi mudrcích aneb Wítězství ctivosti, Wytisstena v Skalici 1831). Murko znal jen vydání z r. 1865 a 1889.

³⁵ O Vergiliovi v staroč. Gestech zmiňuje se J. Veit z dí. „Povaha povídek v Gesta Romanorum“, *Listy filol.* 37, 1910, str. 270.

Z nich vlastně již známe č. 21 (O jablku zlatém). Vypravuje se v něm totiž o obrané Říma, salvatio Romae, ale o ničem jiném, zejména ne o zkáze této stavby. „Mistr Virgilius“ postavil v „římském městě“ nikoli věž, nýbrž „ušlechtilá sieň“. Vedle soch se zvonci byl v ní ještě rytíř na méděném koni, jenž v době nebezpečensství zatřásl kopím a hleděl na nepřátelskou krajinu. Jak i v českém překladě je řečeno, je tato stat převzata z latinského spisu Angličana Alexandra Neckama (1157–1217) *De naturis rerum*, jenž je jedním z prvních pramenů legendy o Vergiliově magii. ³⁶

Další kapitola Gest, v níž vystupuje „mistr Virgilius“, je č. 36 (O Virgilia a od Týra). Císař Titus rozkázal slavit svátek svého prvorozeného syna úplným klidem práce, a aby věděl o každém porušení zákona, postavil mu mistr Virgilius uprostřed Říma „slup nebo sochu, kerýžto slup všechny tajné hříechy toho dne dopuštěné císařovi praviešie“. Jakýsi kovář, jménem Foka, chtěl sochu zastrasit, ale byl zatčen a přiveden před Týra. Vyrožil však císaři, proč musí každý den vydělati svých osm peněz (pro otce, syna, ženu a sebe), byl pochválen a stal se po smrti Týrově sám císařem.

V č. 39 (O Dariovi) uvádí se mistr Virgilius jako původce tří čarovných klenotů, které římský císař Darius (I) odkázal svému synu Jonathovi. Byl to prsten, jenž získával tomu, kdo jej měl na prstě, přizeň všech lidí, náhdelník, jenž měl moc spinití každé přání, a kus sukna, jenž přenesl toho, kdo si na něj sedl, kamkoli si pomyslí. Povídka pak vypravuje o tom, jakých zkušeností Jonathas s těmi dary nabyl, ale to by nás vedlo příliš daleko. Ostaně česká Gesta podávají jen první část povídky.

Významnější úkol je přisouzen Virgiliovi v povídce č. 110 (O jednom rytíři). Někjaký římský rytíř měl nevěrnou ženu. Ze zámurku nad tím se rozhodl jít do Svaté země (za vlády císaře Prolomea). Žena a její milence, jenž uměl čarovati, chystali mu smrt. Rytíře však zachránil mistr Virgilius, jenž mu dal kouzelné zrcadlo. V něm rytíř viděl, co se děje v jeho domě, a když milence jeho ženy ho chtěl usmrtit tím, že střílel z luku na jeho obraz, schoval se vždy na pokyn Virgiliova pod hladinu lázně, v níž při tom stál, až potčetí se šíp obrátil proti milenci a usmrtil ho. Virgilius neval od rytíře odměny, jen si vyžádal, aby se za něho modlil.

Kdežto vypravování o salvatio Romae Comparetti pokládá, jak jsme již řekli, za poměrně starou součást vergiliovské legendy, o účasti kouzelníka Virgilia v ostatních povídkách Gest soudí jinak (II, 107n.). Do těchto povídek byl prý Virgilius uveden pozdě, když už představa o jeho magii byla velmi populární. V povídce o kovári Fokovi prý původně vystupoval bezejmenný „magister“, v povídce o rytíři bezejmenný „clericus“. Virgilius prý se vyskytuje zejména v překladech německých a anglických, tam kde nejstarší redakce jeho jména nemá.

Myslíme, že tento vyklad potřebuje jakéhosi omezení. Staročeská Gesta byla přeložena v druhé polovici XIV. stol. z latinské předlohy, která byla velmi podobná

³⁶ Přeslušné místo Neckamova spisu otiskl Comparetti II, 192.

latinskému originálu staroněmeckého překladu vydaného Kellerem.³⁷ Mnichovský rukopis otištěný Kellerem (Oesterleyova soupisu č. 127) pochází z XV. století. S ním se úplně shodují čtyři německé rukopisy z Donauesschingen (Oest. č. 116–119), jež pocházejí rovněž z XV. stol., č. 116 z r. 1416, č. 119 z r. 1437. Březnický rukopis našich Gest je z r. 1443. Nejstarší datovaný rukopis latinských Gest je rukopis univ. knihovny v Inšpruku z r. 1342, který vydal W. Dieck³⁸ a z něhož právě vychází M. Křepinský ve své genealogii Gest.³⁹

Nuže v staročeských, staroněmeckých i v nejstarších známých latinských Gestech (inšpruckých) vyskytuje se jméno Vergiliovo v témž rozsahu (ledaže u Dieka nejsou povídky ze „sedmi mudrců“). Naproti tomu v nejstarším anglickém překladě, zachovaném v rukopise z r. 1444,⁴⁰ a v latinské (Oesterleyem vydané) vulgátě, jež se ustálila v 70. letech XV. století, a také v polském překladě⁴¹ vyskytuje se jméno Vergiliovo jen v povídce o kováři Fokovi, v ostatních dvou povídkách, o něž tu jde, nikoli.

Comparetti se tedy mylí, domnívá-li se, že anglická a německá Gesta (o českých nic neví) dopřávají více místa Vergiliu-čaroději než původní (latinská) verze. Hledme-li jen k datům *zachovaných* rukopisů a tisků, pak je Vergilia méně v pozdní, nejvíce rozšířené latinské vulgátě než v nejstarším latinském rukopise a v starých překladech. I v české literatuře můžeme tento zjev doložit. V jednom ze svých mravoučných spisů nazvaném „Pechla života“ (č. r. 1615) uvádí Lomnický celou povídku o rytíři a nevěrné ženě, ale místo Vergilia ujme se rytíř „nějaký učený mistr“. Je to překlad z vulgaty, k níž také odkazuje číslo kapitoly 102, citované Lomnickým.

V jistém smyslu však přece Comparetti uhodl pravdu. To se nám objeví, přihledneme-li k výskedkům práce M. Křepinského. Bystřím a pracovním postupem dospěl Křepinský k tomu, že prvotní Gesta nebyla sestavena v Anglii, jak se soudívá, nýbrž spíše někde v území kolem Bodamského jezera, dále že rukopis inšprucký představuje co do výběru a pořadí povídek nejstarší verzi Gest. Ale – a to se nás týká – v některých věcech je anglická větev a pak větev X, k níž patří i vulgata, původnější než rukopis inšprucký (větev X). Je zajímavé, že právě u této větve reprenez-tované rukopisem inšpruckým konstatuje Křepinský snahu pojmenovávat anonymní vládatel jmény císařů (v str. 366/34). Podle toho bychom mohli usuzovat, že byl Vergilius uveden do povídky o třech klenotech a o rytíři sice velmi záhy (před r. 1342), ale že se v nejstarším znění, zachovaném v této věci anglickou větví i vulgátou, mluvilo obecně o magistrovi (klerikovi).

37 *Gesta Romanorum*, das ist der Roemer Tat. Herausg. v. A. Keller, Quedlinburg u. Leipzig 1841.

38 Die G. R. nach der Inshprucker Handschrift v. J. 1342 und vier Münchener Handschr., herausg. v. W. Dieck, Erlangen u. Leipzig 1890.

39 *Quelques remarques relatives à l'histoire des G. R. Extrait du Moyen âge*, 2 Série, Tome XV, p. 307–367.

40 *The early english version of G. R.* ed. by F. Madden, re-ed. by S. J. Herrtage, Early Engl. Text Soc. II, 33, London, 1879/98.

41 *Historie Rzymnskie*, vydal Dr. Jan Bystroń, Kraków 1894 (podle nejstaršího polského tisku z XVII. stol.).

Zato však co se týče povídky o Fokovi, nelze pochybovat, že v ní měl Vergilius roli kouzelníka již dříve, než byla tato povídka pojata do souboru Gest. Z jakého pramene ji čerpal první kompilátor, nelze říci. Hagen⁴² vyslovil domněnku, že onen Vergilius sloup, zhotovený pro Tita, je redukováný motiv kouzelného zrcadla na sloupu, známého nám z jedné verze „Sedmi mudrců“. Nedovedu se ubránit myšlence, že povídka o kováři Fokovi nějak souvisí se známým sloupem císaře Foky, jenž stojí na římském Foru od zač. 7. stol. po Kr. a jenž zůstal viditelný, i když zaspání Fora dosáhlo nejvyšší úrovně. Jako se v povídce stane z kováře Foky císař, tak se mohl stát i lidové etymologii z císaře Foky kovář. V mnohých rukopisech i vydáních se nazývá onen kovář Focus (= oheň). Vergilius byl uveden do povídky stejně, jako mu byla přičtena stavba zvaná salvatio Romae, sloup s věčným ohněm, socha s výstražným nápisem, sloup s kouzelným zrcadlem apod. Do této, abychom tak řekli, římské souvislosti se hlásí kouzelné dílo Vergiliovo v povídce o Fokovi, a nikoli mezi motivy „spordické“.

Než nechme problémů, na jejichž důkladnější řešení není zde místa, a vraťme se k staročeským Gestům. Viděl jsem, že obsahují, můžeme-li to tak říci, maximum Vergilia-kouzelníka. Připomeneme-li si ještě, že byla u nás ve XIV. a XV. stol. opísována i latinská Gesta⁴³ (později se rozšířila tiskem vulgata, viz Lomnický!), můžeme si domyslet, že k populárnosti představy o čaroději Virgiliovi přispěla u nás Gesta velkou měrou.

Ještě jen malou poznámku, než uzavřeme tuto kapitolu. Jak známo, byla Gesta Romanorum sestavena pro kazatele, aby si z nich vybírali příklady (exempla). Proto následuje po každé povídce „duchovní“ výklad (moralisatio) a lze opravdu pochybovat, že by bez této pomoci obyčejný kazatel pronikl k „duchovnímu“ smyslu těchto většinou docela světských, ba někdy i kacířních povídek. Vykladač pracoval většinou metodou alegorickou, kterou arci vynalezl již starověk. O jejím bezděčném humoru si učiní snad čtenář představu, uvedeme-li na příklad, že v moralizaci povídky o rytíři a cizoložné ženě císař = Ježíš Kristus, rytíř = každý člověk, žena = hříšné tělo, milence = ďábel, kouzelné zrcadlo = písmo svaté, lázeň = zpověď, a co nás zde nejvíce zajímá, Vergilius je prý obrazem šlechtického zpodobnění. Toto přirovnání je však daleko předstíženo výkladem povídky o Fokovi, kde Vergilius znamená dokonce Ducha Svátého. Až k takové cí se dostal pohanský básník oklikou přes funkci čaroděje!

V.

Třetím a posledním význačným pramenem, jímž byla uvedena legenda o čaroději Vergiliovi ve známost našim předkům, je prosulý spis Waltera Burleye (též

42 F. H. v. Hagen, *Gesammelteentener III*, 1850, str. CXXXIV.

43 Pražská univ. knihovna má podle Truhlářova katalogu 9 rukopisů latinských Gest ze XIV. a XV. stol. Oesterley uvádí, a to teprve v dodatku, dva pražské rukopisy, rovněž tak i J. V. Novák v úvodě k vydání Staroč. Gest.

W. Burleigh, Gualerius Burtlaeus, žil 1275-1345 a byl profesorem teologie v Oxfordu), „De vita et moribus philosophorum et poetarum“. Je to svod životopisů, vlastně anekdotických zpráv o životě a díle filozofů, básníků a jiných vynikajících mužů starověku. O humanistické znalosti starověkých literatur není tu ani potuchy. Středověká bezuzdná fantazie zakrývá a groteskně zkresluje historickou skutečnost. Přesto nebo právě proto došlo toto dílo nesmírně oblíbeně a bylo hojně opisováno, vydáváno později tiskem a také překládáno do jazyků národních. Obsah byl při tom všelijak zkracován nebo interpolován.

V Čechách byl Burtlaeus jistě znám již v době Karla IV.⁴⁴ Pražská univerzita knihovna má latinské vydání jeho „Životů“ v 15 rukopisech stol. XIV. a XV. a v pěti exemplářích tří různých tisků inkunabulních. V rukopisech XV. století se zachovaly čtyřřádky anonymní české překlady. Tiskem vyšel překlad Mikuláše Konáče z Hoděškovy r. 1514 a nová samostatná úprava Šimona Lomnického r. 1591 a 1595.⁴⁶

To všechno nás zde zajímá proto, že Burtlaeus věnuje jednu z kapitol své knihy i Vergiliovi. Jen tou kapitolou se budeme zabývat i omezíme se při tom na dvě česká zpracování, jež vyšla tiskem.

Konče se snažil překládati kapitolu o Vergiliovi, pokud to dovedl, celkem věrně podle latinského textu. Vynechal však, a to je pro humanistu(!) Konáče příznačné, i tu nepatrnou zmínku o třech hlavních básních Vergiliových, kterou nacházíme u Burleje. A tak se český čtenář dověděl u Konáče tolik, že byl Vergilius nejlepší z římských básníků, že se narodil v Mantui, studoval v Kremone, v Miláně a pak se odebral do Říma. Vše ostatní je už čirá legenda. Jméno Virgilius se odvozuje od „virga“ (prut, ratolest, též: kouzelný proutek). Matka básníková měla prý sen, že porodí ratolest, jež bude sahati až k nebi. To je anekdota, jejíž jádro je už v životopise Suetoniově-Donatově. O činnosti magistra Virgilia pak čteme: „On také přirození múdrosti nad jiné obdařen také černodělník veličný byl.“ A vypočítávají se tato jeho díla: 1. moucha měděná na bráně města Neapole, jež všechny mouchy od města odvraceala; 2. masné krámy, v nichž maso „moci nějaké velmi vonné byliny“ nepodléhalo zkáze i padesát let (v originále 500 let, Konáč vůbec tu latinskému

44 O osudech Burlejeova spisu v Čechách pojednal Fr. Novotný v objeveném čl. Burlejevovy životy starých mudrců a jejich česká zpracování. Příspěvek k dějinám starší liter. české. Listy filol. 40, 1913, str. 342, n. Odtud máme své informace obecného rázu.

45 K těmto čtyřem rukopisným příkladům, jmenovaným u Novotného v uv. čl. str. 352 n., přistupuje (podle sdělení Boh. Ryby) neupřesněný páty v teologickém sporníku Jana z Pardubic z r. 1480 (Nár. mus. pražské III F 3, katalogu Bartoňova č. 758).

46 U Konáče má kniha název „Životové a mravná naučení mudrcův přirozených a mužův činností osvícených krátce vybrání“. U Šimona Lomnického r. 1591: „Kritika o životu a životním chování filosofů pohanských k navedení mravův křesťanských“, r. 1595: „Filosofský život aneb historický spis o mravích a slechetném životu a obcování mudrých a filosofů starých pohanských“. Burtlaea nejmenuje při tom ani Konáč, ani Lomnický. Lomnický poznamenává v úvodě, že čerpal „na větším díle ex Laetio Historico“. Nelze toho vyříkat ani Konáčovi ani Lomnickému. Latinské tiskové knihovny neuvádějí jména autorova a jeden z nich (XLIIF 25) je přímo nadepsán: Diogenis Laertii de vitis philosophorum. Lomnický udal svýj pramen bona fide.

textu dobře nerozuměl); 3. zbvavil obyvatele Neapole obtížných pijavic tím, že hodil zlatou pijavici do studně (u Konáče puteus = jáma); 4. že svou zahradu obklopil vzdušnou zdí; 5. že si zhotovil „most z větru, po kterémžto místo kratochvilie(!) chodival“ (smysl originálu je ten, že mohl po něm chodit, kam mu bylo líbo); 6. že vystavěl zvonici, jež se pohybovala, když se v ní zvonilo; 7. že si zřídil zahradu, na níž nikdy nepršelo; zde následuje u Burleje zmínka o lázních Vergiliových, patrně narážka na lázně Puteolské, jež se též pokládaly za dílo Vergiliovo; narážka tak bezobsažná, že ji Konáč vynechal; 8. že v Římě „sloup nějaký v chrámě postavil, na kterémž svrchu obraz stál a okolo toho sloupu dvanácte krajín znamenáno bylo“. Jakmile se některá část říše chystala ke vzpouře, obraz té krajiny hned sebou pohnul „a ten, kterýž v prostředku na sloupe stál, na něj přsem ukazal“ atd. S Burlejevým textem se shoduje tento Konáčův výklad o salvatio Romae jen částečně. Zdá se, že znal Konáč toto vypravování ještě odjinud. Tomu by nasvědčoval i dodatek, který připojuje: Když se Virgilia tázali, jak dlouho bude tato stavba státi, odpověděl prý, že bude státi tak dlouho, dokud panna neporočí. Římané se z toho radovali doutajíce, že bude státi věčně, ale „potom pak když Panna porodila, obrazové všickni padli a zkažení sů.“

Tímto vypravováním, jež se nečte ani v inkunabulních tiscích Burleje ani v tisku štrasburském z r. 1516, se končí výklad o Vergiliovi. Představu, kterou si odtud starořecký čtenář udělal, utvrdila o něm rytmu zobrazující Virgilia jako čaroděje. Je siice neumělá, ale snad si zaslouží, aby byla zde reprodukována.⁴⁷

Neapolské divy, o nichž se v českém jazyce dočítáme teprve u Konáče, jsou podle známé nám teze Comparettioho nejstarší součástí legendy o Vergiliově magii a jsou právě Comparettimu hlavním důkazem jejího vzniku v lídu neapolském. Znamenali je poprvé Konrad z Querfurtu a Gervasius z Tilbury na konci XII. stol. Ale již současník těchto dvou návštěvníků Neapole, Alexander Neckam (1157-1217) přidává vypravování o salvatio Romae a spojuje s ním předpověď o příchodu Kristové (známou nám z Konáče). Zmínka o zahrádě, na níž nepršelo, a o pohyblivé zvonici se vyskytuje poprvé v Kronice francouzského truvéra a později mnicha Helimanda a odtud byla pojata se zprávou o jiných divech Vergiliových do prosulého „Speculum historiale“ Vincentia Beliovačkého.⁴⁸

Lomnického úprava kapitoly o Vergiliovi je mnohem samostatnější a obsáhlejší. Kdežto Konáčův překlad má 3 strany, Lomnický vypravuje o Vergiliovi na 10 stránkách! Životopis se začíná charakteristicky: „Virgilius Maro, kníže poetův, z Mantue rodem, chudých rodičův syn byl.“ Dále se však uvádí jako jeho rodiště ves Andes. Jméno Virgilius se vykládá shodně jako u Burleje, ale udává se mimo to rok narozze-

47 V původním textu je vložen obrázek *Virgilius jako čaroděj z Konáčových* „Životů a mravních naučení“ z r. 1514 (pozn. vyd.).

48 Comparetti II, 71. Z poznámky Comparettiovy, II, 70, 3, by se zdálo, že jediným pramenem Burlejevým byl Neckam. Tomu arci není tak. Burtlaeus uvádí též divy zaznamenané teprve Helimandem a naopak zaměňuje předpověď příchodu Kristova, spojenou se salvatio Romae, kterou Neckamova siet obsahovala.

ni básníková (67 př. Kr.) a cituje se výrok sv. Augustina, že Vergilius „mezi všemi jinými poety velký a znamenitý jest, avšak more poetarum mentitus est.“ Nebot (a tu překládá Lomnický volně po svém způsobu „obecní přísloví“ nevěda, že to je citát z Horatia, Epist. ad Pis. v. 9-10):

Maliť a poetové,
ti mají právo takové,
že zároveň klamat mohou,
malují, píšíc věc mnohou,
které nikdá neviděti,
jen aby peníze měli(!).

Pak se vypočítávají „čáry Virgiliusovy“, o němž prý „historikové píší, že byl znamenitý filozof a černokněžník“, a to v témž pořadí jako u Burleye a Konáče: Výrazu „pontem aëreum“ porozuměl Lomnický špatně a přeložil: „most nějaký mýdřený.“ Mezi zprávou o zahradě, na niž nepřišlo, a o salvatio Romae čteme však místo narážky na lázně Puteolské burleskní vypravování o milostném dohrudružení Vergiliově, k němuž se ještě vrátíme.

Popis stavby na ochranu Říma je podán podle Burleye (Neckama) a jako u Konáče, tak i u Lomnického se čte přídavek o předpovědi příchodu Kristova. Tímto protoctvím se však kapitolu nikterak nekončí. Lomnický dále ví, že byl Virgilius „lékařského umění doktor a matematik“, že byl oblibencem Augustovým a vypravuje obšírně známou anekdotu,⁴⁹ jak jednou, když císař chystal hry, napsal Vergilius na dveře, mimo než měl Augustus jiti, distichon oslavující Augustovu moc:

Nocte pluit tota, redeunt spectacula mane:
commune imperium cum love Caesar habet.

Neboli český:

Přes celou noc pršelo, byl mračný čas,
ráno k divadlům vyjasnilo se zas.
Neb nebe a vody Jupiterovi,
země, tento svět, slouží císařovi.

K autorství těchto nepodepsaných veršů se přihlásil jakýsi Bathyllus, „nadáv se oduj dobřého koláče“, a byl hojně odměněn. Potom však napsal Vergilius na tytéž dveře čtyřikrát pod sebe: sic vos non vobis . . . , a když někdo nedovedl těch slov doplnit, učinil tak sám:

sic vos non vobis nidificatis aves,
sic vos non vobis vellera fertis oves,
sic vos non vobis mellificatis apes,
sic vos non vobis fertis aratra boves,

⁴⁹ O osudcích této anekdoty obšírně Comparetti I. 190.

a připsal: hos ego versiculos feci: tulit alter honorem.

Ty jsem já verše složil a má práce jest,
jiný pak přejal mi tu poctivost a čest.⁵⁰

Bathyllus byl uštědřen a Vergilius bohatě odměněn. Slova originálu: Hic scripsit liberos Bucolicon, Georgicon et Eneidos, rozvádí Lomnický velmi zajímavě: „za živobytí svého mezi jinými tyto troje knihy užitéčně uměle složil a vydal, totiž Bucolica, v kteréž učí dobytek pásiti, Georgica, v té učí roli vorati a zemi dělati, Eneida, a v té učí bojovati.“ Připomíná nám to naivní chápání Vergiliovy poezie v Husově kázání, ale v době Lomnického, kdy se už Vergilius, jak on sám praví, četl „téměř všudy ve všech školách“, je to přece jen anachronismus. Následuje vyklad průpovědi o Vergiliově závislosti na Homerovi (magnorum virorum est, clavam extorquere de manu Herculis); najednou se zase objeví věta z Burleye, které Konáč nepřeložil, že „byl jest Virgilius živ a stkvěl se za času Pompeia(!)“, že zemřel v Brundisiu a byl pohřben v Neapoli. Náhrubní nápis překládá Lomnický podle svého zvyku veršem:

Mantua ta mne zplodila,
Kalabria uchopila.
Parthenope již má nyní,
jenž se Neapolis mní.

Psal jsem o pastvách a roli
a kdož vojska věsti volí.

Konečně vykládá o zevnějšku a zdraví Vergiliově a stává „všechném synům a pobožným dietkám“ za vzor péči, s jakou se Vergilius, „muž učený a kromě sliepoty pohanské dobrý“, staral o své chudé rodiče.

Téměř všechny anekdoty, jimiž Lomnický více než trojnásob rozmnožil Burleyův text, čtou se v životopise Suetoniově-Donatově, nikoli ovšem v starém znění, nýbrž v interpolovaném textu, jak se opisoval, tiskl a vykládal na školách ve XIV-XVII. století i později.⁵¹ Všechno to bylo v době Lomnického majetkem pliněho absolventa latinských škol, ale Lomnický sám praví o své knize:

že to není pro učené
v tom ve všem prvé zkušené,
ani pro žádné mudráky,
než pro rovné mně prostáky.

⁵⁰ Verše tyto přeložili, jak mne upozornil Boh. Ryba, později též Komenský (srv. J. Král, O prosodii české I., 1923, vyd. Jakubcovo, str. 49), a to časoměrně takto:
Já tyto sám sem verše dělal, čest dána jiněmu;
tak vy jiným ne sobě, ovce nosíte vlnu,
tak vy jiným, ne sobě, lovci honíte srnu,
tak vy jiným, ne sobě, pláči, rodíte mládě,
tak vy jiným, ne sobě, větky, strojíte meď.

⁵¹ Původní i rozšířený text Suetonia-Donata otiskl E. Diehl, *Viase Vergilianae*, Kleine Texte 72, Bonn 1911.

Omluvme tím i my všelijaké jeho naivnosti!

Lomnického interpolace v překladu Burleye odvedly nás od Vergiliovy magie k motívům, jež Comparetti počítá k legendě „literární“. Nám není možno ani třeba přesně dodržovatí rozdělání Comparettiovo. Neváháme také připojit při této příležitosti k životopisným anekdotám, s nimiž jsme se seznámili u Lomnického, ještě jednu. Musíme se však pro ni vrátit o sto let zpět. Známy nám již *Česka* utěšuje v 20. kapitole „Řeči a naučení hlubokých mudrců“ mládence natřkajících, že pochází ze „zlého lůže“, tím, že mu uvádí příklady slavných lidí z neslavného rodu. Je mezi nimi i císař Augustus, „jehož narození mudrak Virgilius poznal, a ot něho tajně a plihé tázán jsa, pověděl mu, že pekařiov syn jest“. Augustus se nejen nerozhněval, ale i obdaroval básníka.

V *Českově* prameni, totiž Petrarckové spise „De remediis utriusque fortunae“, přeloženém do češtiny r. 1501 Rehorem Hrubým z Jelení, je v díle II, c. 5, narážka na pochybny původ Augustův, ale o Vergiliovi se neděje zmínka. Zato najdeme tuto anekdotu obšírně vypravovanou v interpolovaném „Donatovi“. Jenomže u Donata má vypravování ráz žertovný. Dříve než Virgilius prosil jako básník, osvědčil se v císařské stáji jako znamenitý znalec psů a koní. Augustus mu dal několikrát projeviti svou přízeň darem několika chlebů (!). Proto když se později Vergilia ptal na svůj původ, odpověděl tento, že je císař asi synem nějakého pekaře, když mu znova a znova dává darem chleba. Císaři se vtip zalíbil a doporučil Vergilia Pollionovi.

U *Česky* tato pointa chybí. Mohli bychom se domnívat, že si *Česka* sám přízpůsobil anekdotu pro svůj účel, kdybychom ji někteří stejně doopravdy pojatou v dodatku k německé lidové knize „Zauberer Virgilius“, vydané K. Simrockem r. 1847. ⁵² Poněvadž je tu však otištěna bez udání pramene, musíme se omeziti na poučení ziskané z *Česky*, že vážná verze naší anekdoty existovala již v XV. stol., nepochybně však dříve. Máme v ní totiž jen jednu z ilustrací staré představy o zvláštní moudrosti Vergiliově, představy, od níž k legendě o magii nebylo, jak víme, daleko. ⁵³

VI.

Z dodatků *Simona Lomnického* k textu Buraeovu ponechali jsme si pro tuto kapitolu vypravování, jež je snad dosti zajímavé, aby zde bylo celé otištěno:

„A toto pak ještě mnohem jest věc divnější: nějaká krásná mladá paní zalíbila se Virgiliusovi, že zahořel k ní velmi milostí a hledal toho při ní s plihostí, aby mu k skutku svolila a milovati se dopustila. A chtěla mu ona posmišek nějaký učiniti, nebyla proti tomu a svolila mu, však na ten způsob, aby pro tajnost toho do koše, kde-

⁵² Ve sbírce „Die deutschen Volksbücher“ ve Frankfurtu n. M. O této knize se dovídáme z *Compartitio* II, 164 pozn. 3, že je to vlastně moderní německý překlad holandské úpravy povídky „Les faits merveilleux de Virgile“, jež francouzský originál vyšel tiskem poč. XVI. stol. Comparetti právem vytká Simrockovi, že svůj text otišl jako „lidovou knížku německou“ bez udání pramene.

⁵³ *Českovu* knihu zveršoval Šimon Lomnický v „Instrukci mladému hospodáři“. Anekdota o původu Augustově se tu čte, ale bez jména Vergiliova.

řýž mu ona k tomu připraví, vsedl a v něm se k ní vlahnouti ji dopustil a dal. K čemuž on věděně, nenadáv se tu od ní žádě lsti, přivoli. Když pak k tomu přišlo, že jest ho do prostředka té věže vytráhla, teda ho tu přivázala a v tom koši viseti tak nechala, aby všichni z města přijdouce spatřiti a viděti ho mohli a jemu se veliči i mali posmívali, což se i tak stalo. A zdá se mi, že mu bylo *Lux*, neboť *Kramář pro pekuvda na lep, bylby se ten čas raději někde v pauhém lese viděl, nežliby takový posměch ode všech tu trpěl a snašel. Jsa potom pak zase dolů spuštěn, vrchovatě se toho té mladé paní odplatil, a to takto: Dovedl toho uměním svým, že po všem měřiti oheň zhasl a toliko v jejím přirozeném místě hořel: Tak že všichni k tomu štinavému ohništi jiti a sobě rozsvěcovati musili. A snad se mnohém více tomu smáli, než když jsau *Virgiliusa* v koši viseti viděti.“⁵⁴*

Zdá se, že vypravoval Lomnický tento pikantní příběh na místě zcela nevhodném (vzpomehne, jak dává hned nato Vergilia za vzor mládeži) nejspíše proto, aby se pomstil některému z četných nepřátel narázkami na nějaké nepřijemné milostné dobrodružství („Pek“ je jen přesmyknuté „kep“ = cunnus.)⁵⁵

Nás zde více zajímá vlastní burleska, o níž pojednal Comparetti s obvyklou svou učeností (II, 111 n.). Ukázal, že v ní splynuly dva motívy, jež existovaly původně odděleně a kolovaly pod různými jmény. I s jménem Vergiliovým byl spojován brzy první, brzy druhý, brzy oba dva. První motív bychom mohli obecně označiti: vymikající muž oklamán nebo zesměšněn ženou, do níž se poštětí zamiloval. V různých variacích tohoto motívu vystupují Adam, David, Samson, Herakles, Hippokrates, Aristoteles a jiní mužové prosiluli silou těla nebo ducha, ale ženu přemoženi. Zvláště v kázáních středověkých, naplněných nenávisí k ženě, je to velmi oblíbený locus communis. Druhý motív, o zlomyslném čaroději, jenž se pomstil ženě tím, že zhasil oheň a dovolil jej obnoviti jenom způsobem známým z Lomnického, vyskytuje se již v Aktech sv. Lva Divotvorce. Přičítá se tam mágu Heliodorovi, jenž žil na Sicilii v VIII. stol. S jménem Vergiliovým jsou oba motívy spojeny v jednom latinském rukopisu XIII. stol., dále v německé veršované Kronice vídeňského básníka z polovice XIII. stol. Jana Ehenkela a „ve velkém počtu spisů ze XIV., XV., XVI. století, zvláště francouzských a německých, ale i anglických, španělských a italských“. Velmi obšírně je líčen příběh, jehož podstatný obsah podává Lomnický, v Kronice města Mantovy, kterou italský zveršoval r. 1414 Buonamente Aliprandó, a v anonymním francouzském románu tištěném na poč. XVI. stol. s názvem „Les faits merveilleux de Virgile“. V některých variantách je onou dívkou, do níž se čaroděj Virgilius zamiluje, dcera bohatého kavalíra nebo samého císaře. Milostné dobrodružství Vergiliovo, tj. „Vergilius v koši“, bylo i velmi často zobrazováno ve výtvárném

⁵⁴ F. Novotný upozornil na toto vypravování vedle citov. studie v LF také čl. „Vergilius a »ohně zmar« v českém překladu“, *Hiláda časů*, 19. III. 1913.

⁵⁵ Osobní narážky jsou u Lomnického označeny nápadným tiskem. – Posměšnou německou přeseň o též tématu „na písáče Heinricha Konrada“, ušiténou na letáku z 15.–16. století, zaznamenává Hagen, *Gesamtaubenteuer* III, p. CXLIII.

umění,⁵⁶ ba bylo tak populární, že jedna z finských věží byla podle něho nazvána Torre di Virgilio.

Za tohoto stavu věci nelze se ani dohadovat, odkud vzal Lomnický toto vypravování. Jeho záliba v pikantních, burleskních a romantických látkách je známa, ale v pramenech, které sám uvádí, není, pokud jsme viděli, o „Vergilioví v koši“ ani zmínky. Stojíme před podobnou záhadou, jako když jsme měli zjistit, kde Lomnický našel onu odlišnou verzi vergiliovské povídky ze „Sedmi mudrců“. Můžeme zato ukázat, že Lomnický není u nás první, kdo uvedl Vergilia ve vztah k ženě. Jde ovšem jen o dvě neaparné zmínky.

V učebním romantickém hádání mezi milencem a neštěstím, v známém „Tkadlečkoví“, jenž byl sepsán r. 1407, uvádí se tato řada mužů, kteří byli ženou oklamáni: „Salomún, David, Aristoteles, Virgilius, Ovidiáš a k tomu jiní mudrci.“⁵⁷ Treba však dodat, že Vergilius se vyskytuje jen v rukopise muzejním, opsaném kolem r. 1800 ze ztracené předlohy, a není v rukopise strahovském z druhé polovice XV. stol. Poněvadž pak krátce před tím místem (M 74 = S 14 b) není Vergilius v téže souvislosti jmenován, je spíše pravděpodobné, že se jeho jméno dostalo do Tkadlečka až v opise pozdějším, než je opis strahovský.

V překvapující vztah k ženě je uveden Vergilius u Česky v kap. XXII., nadepsané „O ženění další řeč“. Vdovci, jenž naříká nad ztrátou manželky, dostává se poučení, že se nemá nad tím rmoutiti, vždyť žena je-pro muže jen zlem. V té souvislosti se praví: „Čilis nečel, co onen praví, kterýž v *oblacích svú ženu nosil*, Virgilius: Vrtkavé a proměnné zviče vždýcky jest žena.“⁵⁸ Podle zjištění Hrdinova je tento pasus přeložen z Petrarkey (Dial. II. 18) až právě na slova označená odlišným tiskem, slova, která nás uvádějí do rozpaků.

O manželce Vergiliové je zmínka teprve v citované již knize z poč. XVI. stol. „Fais mervilleux de Virgille“. Ale tam Vergilius svou ženu nijak nemosí na rukou, naopak zabíje ji za to, že shodila sochu, jejíž pouhý pohled znemožňoval finským ženám úkony lásky. Pak ovšem unesi Vergilius krásnou dceru sultánovu a žil s ní šťastně.

Je zcela pravdě nepodobné, že náš kalíšnický kněz znal tento francouzský svod vergiliovských legend, i jestliže byl sepsán již v XV. stol., což není jisté. Nezbyvá tedy, než se domnívat, že buď existoval v XV. stol. text nám neznámý, v němž se mluvilo o manželce Vergiliové (o domnělé milence Plotii Hierii je zmínka již u Suetonia-Donata), nebo že věta Češkova je vzdáleným ohlasem anekdot o „Vergilioví v koši“, přizpůsobeným jaksi ad usum delphini, nebo konečně čirým výmyslem majícím rétoricky zdůraznití trpkost domnělé životní zkušenosti Vergiliovy.

56 E. Mâle, *L'art religieux en France du XIII. s.*, Paris 1923, str. 338.

57 Tkadleček, *Vydání H. Hrubý a Fr. Šimek*, Sbírká gram. I, 1, č. 11, v Praze 1923.

58 Aen. IV, 569 – jistě jeden z opěrných bodů pro anekdotu o nepřijemném milostném dobo-družství Vergiliové.

Celkem vzato, kdyby nebylo zlomyšlnosti Šimona Lomnického, snad by ani nebyla historika o ženě a Vergilioví do češtiny uvedena. Mohlo by se říci, že pro látky tohoto druhu nebylo u nás vůbec mnoho smyslu. Podle našeho mínění je však hledati příčinu spíše v tom, že tento vergiliovský motiv byl obšírněji zpracován jen v jazycích národních, a odtud byla cesta do naší starší literatury nesnadnější než z univerzální latiny.

Dospěli jsme ke konci svého výkladu. Jisté by se ještě mnohý ohlas vergiliovské legendy u nás našel, zvláště v nevydáných textech. Ale snad i tak jsme dostatečně ukázali, že byla u nás vergiliovská legenda dobře známa ve všech svých podstatných složkách, ba že možná žila u nás dále než kde jinde. Vergilius čaroděj zarnesnímával nepochybně mnohem více fantazii našich předků než Vergilius básník. Snad by bylo lépe, kdyby tomu bylo naopak. Ale konec konců i legenda je součástí kultury. I na legendě o Vergilioví lze prokázat, že naše vzdělanost je starou složkou latinské vzdělanosti západoevropské. V tom bychom chtěli spatřovati smysl tohoto článku.